

Maribor kot svetovni center lutkarstva?

Noriyuki Sawa, japonski lutkar iz Prage

MELITA FORSTNERIČ HAJNŠEK

V petek, 2. novembra, bo v Lutkovnem gledališču Maribor (LGM) premiera lutkovne predstave, plod vrhunskega mednarodnega sodelovanja, Ribič Taro japonskega lutkarja **Noriyuki-ja Sawe**. Je totalni ustvarjalec – avtor scenografije, lutk, kostumov, režiser, v svojih avtorskih projektih tudi igra, obenem pa lutkovno znanje in izkušnje predaja drugim.

Študiral je slikarstvo na Japonskem in poučeval na srednji šoli. 1991. je pod pokroviteljstvom japonskega ministrstva za kulturo odpotoval na mojstrsko delavnico v Charleville-Mézierès v Francijo, tam srečal češkega lutkovnega ustvarjalca in profesorja DAMU (praške akademije za dramske umetnosti) **Josefa Krofto**, se preselil v Prago in odtlej kot igralec, režiser in scenograf gostuje po vsem svetu. Med drugim je prejel evropsko medaljo Franza Kafke, za predstavo Japonske pravljice, ki jo je režiral v praškem gledališču za otroke <TY-JA-TR>, je prejel prvo nagrado na mednarodnem lutkovnem festivalu v Pragi. Gostoval je v ZDA - na Stanfordu, v gledališču LaMaMa v New Yorku ... Nastopal je na festivalih v Italiji, Španiji, na Finskem, v Veliki Britaniji, na Japonskem, v Koreji, Rusiji, na Poljskem in na Tajvanu.

Z nenehno nagrajevanim in povsod zaželenim japonskim lutkarjem smo se pogovarjali med zahtevnimi pripravami v Minoritih.

Kako je sploh prišlo do vašega sodelovanja z mariborskim lutkovnim gledališčem?

"Članica mariborskega ansambla **Elena Volpi** je moja nekdanja praška študentka, z DAMU. Direktorici LGM **Mojci Redjko**, s katero sva se po naključju prvič zgrešila na Japonskem, je povedala zame: 'da sem zabaven, dober, a malce nor'. Potem sva se z Redjkovo srečala na festivalu Ida v Naganu in se začela dogovarjati za sodelovanje, tedaj še ni vedela, da živim v Pragi. Po najinem praškem srečanju pa se je začelo naše srečno sodelovanje."

Neobičajno: katolik sem

Za vas se je evropska kariera začela 1991. v francoskem Charlevillu, kjer ste na mojstrski delavnici srečali Josefa Krofto. Je bila težka odločitev za vas in velika sprememba odhod v Prago?

"V mojem življenju se vseskozi dogajajo določene 'velike spremembe'. Katolik sem (eden od 20 odstotkov v državi), kar je morda malce neobičajno. Nisem kak strasten vernik. A kadar se mi kaj velikega dogaja v življenju, začutim predtem nekakšna znamenja, ki se jim ne morem upreti. Skorajda prisoran sem iti po tej poti, ki se mi izrisuje na skrivnosten način. Bil sem srednješolski učitelj risanja na dekliški šoli. 2000 deklet sem poučeval slikanje, kiparstvo, gledališko scenografijo. Šest let sem bil razrednik, kar je pomembna funkcija na Japonskem.

Dobil sem povabilo francoskega Charlevilla. Šef japonske lutkarске zveze me je prepričal, da sem šel, čeprav sem povabilo sprva zavrnil zaradi pedagoškega dela. Bil sem prvi Japonec, ki je šel na mojstrski tečaj v Francijo. Potem sem srečal profesorja Krofto in povabil me je na študij v Prago. Takoj so me vpletli v mednarodna sodelovanja med Francijo in Češko, nisem se mogel braniti vseh vznemirljivih povabil. A tudi japonsko ministrstvo za kulturo me je podpiralo in imel sem odgovornost tudi

do njih. Čeprav nisem zaslužil nobenega denarja, mi je vse stroške plačala japonska vlada. Po prvem projektu v Pragi sem dobil povabilo za poučevanje na DAMU."

Obstaja poseben "slovanski način" izdelovanja lutk in pristopa do lutkarstva, zelo drugačen od germanškega, za vas kot opazovalca in sodelavca z daljnega Vzhoda? Kako ste vpleti v ta sistem japonsko lutkarsko tradicijo?

"Nekega dne sem nehal primerjati, ker je primerjava nemogoča, nespodobna. Je kot bi primerjal človeška bitja na Zemlji in Marsu. Preveč različno je. Ampak vrednost povabila in uradnega strokovnega sodelovanja, kot je to mariborsko, je zame v tem, da prinesem kos japonske kulture, da ne poučujem, ampak da malce 'okužim' z novimi informacijami, da izberem, kateri elementi japonskega gledališča bi lahko delovali v mariborskem lutkovnem gledališču. Vsak dan v vsaki situaciji izberem nekaj drugačnega. Nisem vsega prinesel s seboj, sproti prilagam. Marsikaj je v naših kulturah, kar je zelo različno."

Kaj pa nas najbolj razlikuje na odru?

"Na primer pri nas ni mogoče hoditi s čevlji po odru, a tega ne morem prenesti sem, ker bi povzročil kaos. Prosil pa sem igralce vsaj to, naj ne mečejo lutk po tleh, kostumov na tla. To zares sovražim. Na odru med predstavo je mogoče vse, a po predstavi si želim spoštljivega odnosa slehernega igralca do rekvizitov, do vsega."

Posodobiti ali zapreti v kletko

Kako ste 300-letno tradicijo "bunraku" kot izrazito japonsko uprizoritveno formo presadili na slovenska tla?

"Tradicija je po vsem svetu, v vseh deželah lahko zapakirana v muzeje in kletko, lahko pa je tudi posodobljena, preoblikovana, a še vedno gre za isto reč. V Pragi sem se naučil tega, kako lahko tradicijo izpred stoletij plodno uporabiš danes. Tradicija je kot krvna sled: v današnji umetnosti lahko vidimo sledove prednikov. Na Japonskem pa skušajo ohraniti tradicijo tesno zaprto v kletko. Nočem razsojati, kaj je prav in kaj ne, vse je legitimno.

Na začetku bunraku lutkovnega gledališča na Japonskem pred 350 leti, približno v času Shakespeara v Evropi, je bilo v Osaki znamenito lutkovno gledališče. Bili sta dve skupini v dveh zgradbah, ki sta tekmovali med sabo kot Maribor in Ljubljana v nogometu. Eden od producentov se je odločil za bolj barvito in dinamično gledališče in z južnih otokov uvozil tristrunsko kitaro, uvedel pripovedovalca zgodb, takšnega, ki je nastopal po bogataških hišah. Lutkarji so bili tiste čase zares revni, postopali so po ulicah, odtlej so jih zaposlili. Miks kitare, petja in lutk na enem odru je deloval kot zares veliki hit. Tudi avtorje so pritegnili in si zaželeli zgodbe o bogatem dekletu in revnem, čednem fantu, ki naredi samomor. V enem tednu so morali napisati dela, ljudje so jokali kot ob Romeu in Juliji in duh tradicije se je ohranil."

Dve desetletji ste že v slovanskem svetu, kako ga čutite? Praga je izjemen center lutkarstva.

"Nisem poznal Prage pred prihodom, a kmalu sem odkril bogato tradicijo lutkarstva na najvišjem nivoju. Če hočеш tam narediti lutkovno predstavo, z lahkoto najdeš tehnike, material, delavnico, v kateri se zberejo sodelavci. To je zares udobna situacija v organizacijskem smislu, ki pa omogoča

Noriyuki Sawa - v Lutkovnem gledališču Maribor pripravlja predstavo Ribič Taro. (Boris Vugrinec)

Pri nas ni mogoče hoditi s čevlji po odru, a tega ne morem prenesti sem, ker bi povzročil kaos. Prosil sem igralce vsaj to, naj ne mečejo lutk in kostumov na tla

ustvarjalnost. Ne bi govoril toliko o slovanskem principu, bolj o češkem. A tudi mariborsko lutkovno gledališče je zares eno najlepših, kar sem jih videl na svoji poti po svetu. Mlado gledališče je še in utegne postati resnično center lutkarstva v Evropi in v svetu. Za to ima veliko možnosti."

A situacija ni lahka in stereotipnih predsodkov do lutk za odrasle je v teh krajih na pretek, saj jih poznate?

"Seveda, čas je potreben za premaganje teh predsodkov. Didaktični princip v umetnosti za otroke je iz 19. stoletja, predtem so mnoge Shakespearove gledališke skupine igrale z lutkami tudi v dramskem gledališču. Bila je ena grupa za vse, ni bilo posebnega teatra za otroke. Potem se je evropska filozofija začela ukvarjati z izobraževanjem mladih, kar je bilo seveda dobro, in začela se je posebna kultura za otroke. Japonski bunraku je prav tako za odrasle, saj se v njem dogajajo samomori, kar naj bi bile pretežke teme za otroke, ali uboj hudobnega kralja. Potencial je, da bi lahko bila kultura lutkarstva za ene in druge, a lutka kot igračka, punčka je bila nena doma rezervirana za otroke. Sam sem na svojih začetkih delal na Češkem lutke samo za odrasle. Z leti sem začel delati tudi za otroke, danes je pol, pol."

Ribič Taro, vaša "mariborska" predstava, je za otroke in starše?

"Za starše in otroke je, a eni in drugi jo bodo občutili drugače. Nekatere metafore in parabole v njej bodo razumljive samo odraslim, a otroci bodo uživali v drugih delih predstave, bolj vizualnih. Tudi nekaj glasbe, petja in smešnih prizorov je, ki bodo pritegnili vse. Skušal sem predstavo približati obojim. Igralci pa morajo zares trdo delati, izjemen trening je za njimi."

Vaša vloga pri predstavi je multifunkcionalna, bili ste vse?

Junak mang in animejev

Tradicionalna japonska zgodba o ribiču Taru Urašimi je navdihnila nastanek številnih filmov, pa tudi mang (japonski stripi) in animejev (japonski animirani filmi), kot so recimo Dragonball Z, Clannad, Detektiv Conan idr. Je tudi zasnova japonske animirane serije Little My Maid. V naslovu zadnje je besedna igra angleškega naslova priljubljene Andersenove pravljice (Little Mermaid), tokrat preoblečene v plašč japonske tradicije skozi predelavo motiva o ribiču Taru. Kot motiv se pojavlja celo v videoigricah, kot so recimo Policenauts, Okami, Nebo nad Arcadio idr.

Tradicionalna japonska zgodba o ribiču Taru Urašimi je navdihnila nastanek številnih filmov, pa tudi mang (japonski stripi) in animejev (japonski animirani filmi), kot so recimo Dragonball Z, Clannad, Detektiv Conan idr. Je tudi zasnova japonske animirane serije Little My Maid. V naslovu zadnje je besedna igra angleškega naslova priljubljene Andersenove pravljice (Little Mermaid), tokrat preoblečene v plašč japonske tradicije skozi predelavo motiva o ribiču Taru. Kot motiv se pojavlja celo v videoigricah, kot so recimo Policenauts, Okami, Nebo nad Arcadio idr.

"Ubožen lutkar sem pač (smeh). Včasih samo režiram, včasih samo oblikujem lutke, igram ..."

Mnoge vaše predstave izhajajo iz Shakespearovih dram, vaša Kralj Lear in Macbeth sta bila nagrajena ...

"Shakespearovi liki niso le literarni, živi so, polni duha in pogosto zabavni. Tudi njega mnogi danes zapirajo v kletko, a to ni on. Bil je zelo živ. Obožujem njegov občutek, kako je 'uporabil' igralce. Naredil sem nekaj solo performansov in ansambelskih iger, povezanjih z njegovimi deli. Shakespearova angleščina je zelo gosta, zelo 'angleška', teksta je za današnjega gledalca preveč. A danes je mogoče uporabiti vse mogoče namesto teksta, od luči, glasbe, lutk ... Njegov jezik je težko prevajati v katerikoli jezik. Japonci včasih težko razumejo Shakespeara, čeprav je mnogo podobnih zgodb tudi v bunrakuju, o hudobnem kralju, maščevanju ... Moj prijatelj **Akiro Kurosawa** je precej filmov posnel po Shakespearovih predlogah v japonskem slogu. Teme so podobne, arhetipske, vprašanje in vsa umetnost pa je seveda v transformaciji."

Retrospektiva "Japonska jesen" v LGM je ena najboljšežnejših predstavitev japonskih uprizoritvenih umetnosti pri nas. Kako jo ocenjujete?

"To je velik dogodek evropske prestolnice kulture. Škoda, da je hkrati toliko prireditev. Zame je bilo zanimivo srečanje v Mariboru z mojimi nekdanjimi japonskimi kolegi iz teatra Hitomi-za, kjer sem delal nekoč in s katerimi se nisem videl že dvajset let. Z njimi je prišel tudi japonski kostumograf, specialist za kimono, ki je povalil tukajšnje kreatorje za Tara."

Na Japonskem ni veliko institucij, kot je Lutkovno gledališče Maribor? Obstaja nekaj gledališč, a ni skupin, ki bi bile v njih permanentno, najemati

morajo prostore. Imajo zgolj majhne vadbene prostore, za predstave pa morajo najeti gledališča. Veliko gledaliških stavb je, a malo stalnih skupin, kar ni dobro. Ministrstvo podpira skupine, a po vseh katastrofah je situacija težka. Na Japonskem so mange in anime najmočnejše, tudi njih podpirajo, a jih v bistvu ne bi bilo treba."

Za nas je to komercialna kultura, za Japonce ne?

"Ne, tudi na univerzah se poučuje animacija, nič slabega ni v tem. Tudi kič je del kulture in živi enakopravno z ostalo umetnostjo. Vse je japonska kultura. Enako kot holivudski film in evropski teater z našega zornega kota."

Kot mladenič ste delali v tovarni svetil, starši pa so vas že zgodaj povezali z gledališčem?

"Mama je bila izdelovalka kimonov. Bil sem od malega v stiku z dragocenimi materiali. Ko sem bil star tri leta, sem naredil prve lutke. Oče je bil tiskar, komunist Časopis, ki ga je tiskal, je bil Rdeča zastava. Kasneje se je spreobrnul.

V otroštvu je name močno vplivala televizija. Lutke so bile pogosto na sporedu, bolj so me privlačevale kot živi igralci. Zanimati me je začel dizajn, zato sem se zaposlil v tovarni svetil. Direktor mi je svetoval, da bom moral iz dežele, če se bom resno ukvarjal s scenografijo. Potem je prišla Francija ... Študirat sem šel v Prago. Vključil sem se v projekt Babilonski stolp, koprodukcijo šole iz Charlevillea (Institut International de la Marionnette), gledališča Drak na Češkem in praške gledališke akademije DAMU."

Kam pa greste iz Maribora?

"V Prago, potem v Moskvo, London, na Japonsko. Vse to v desetih dneh. Bivanje v Mariboru je eno najdaljših in najspokojnejših doslej zame."